

«СТОЛИЧНИЙ СТАТУС» БАТУРИНСЬКОЇ СОТНІ НІЖИНСЬКОГО ПОЛКУ В XVII–XVIII СТ.

THE PRIMARY STATUS OF BATURYN SOTNYA OF NIZHYN POLK A S A CAPITAL REGION IN 17–18 CENTURY

Солдатова К.О.,

*старший науковий співробітник відділу археології
Національного історико-культурного заповідника
«Гетьманська столиця»*

У статті розглядається історія Батуринської сотні як військово-адміністративної одиниці доби Гетьманщини. В умовах розвитку сучасної української історичної науки ця сотня не стала поки що окремим об'єктом спеціального дослідження. Автор аналізує історію утворення сотні під час визвольної війни Б. Хмельницького. У роботі залучено опубліковані та архівні матеріали, на основі яких проводиться характеристика різних сфер життя розглянутої військово-адміністративної одиниці. Також розглянуто особливості місцевого сотенного управління. Автор доходить висновку, що Батуринська сотня мала особливий статус у складі Ніжинського полку, бо довгий час у сотенному центрі – місті Батурині, розміщувалася гетьманська столиця. Тому місцева адміністрація мала право підпорядковуватися гетьману та Генеральній військовій канцелярії прямо й мала додаткові привілеї. З часів гетьмана Дем'яна Ігнатовича батуринський сотник відправлявся з різними дорученнями до Москви чи Запорізької Січі, був слідчим за межами сотні, брав участь у різних урочистостях гетьманського двору. Служба як батуринського сотника слугувала поштовхом до подальшого кар'єрного зростання. Порівняно повноваження батуринських сотників і гетьманських дворян того часу. Гетьманськими дворянами були нижчі чиновники управлінського апарату в резиденції, які обиралися зі старшинських родин. Вони виконували повсякденні доручення гетьмана.

Разом із тим козаки Батуринської сотні були окремою військовою одиницею при гетьмані, фактично виконували обов'язки розвідників чи таємних посланців.

Установлено, що перебування землеволодінгів гетьманів і козацької старшини в межах сотні впливало на економічний розвиток розглянутої адміністративної одиниці. Тому економіка сотенних сіл переважно формувалася під впливом запитів з гетьманського двору. Це стало причиною формування в період гетьманування І. Самойловича та І. Мазепи на території сотні так званого Обмачівського «дворця», до складу якого входили рангові (державні) гетьманські села та землі, які знаходилися в межах і поза межами адміністративної одиниці. За архівними матеріалами, у розглянутих населених пунктах сотні згадуються такі незвичні професії, як «вовкогоні», тобто мисливці, які працювали на гетьманську кухню, і палубники, котрі обслуговували гетьманські обози.

Ключові слова: Батуринська сотня, гетьманська столиця, Ніжинський полк, козаки.

The article deals with the history of the development of Baturyn sotnya as a military-administrative unit of the Hetmanate. At the current stage of the development of modern Ukrainian historical science, the sotnya did not become as yet a separate object for special research. The author analyzes the history of the formation of sotnya during the liberation struggle of B. Khmelnytsky. The paper is based on the published and archival materials, using which we characterize different spheres of life of the considered military-administrative unit. Also in the article features of the local sotnya management are considered. As a result, the author concludes that Baturyn sotnya had a special status in the Nizhyn polk, because for a long time the prime sotnya city Baturyn was also the hetman's capital. Therefore, the local administration had the right to submit to the Hetman and the General Military Chancellery directly, and was highly privileged. From the time of Hetman Demyan Ignatovich the Baturyn sotnyk (sotnya chief) fulfilled different government duties, namely that was various missions to Moscow or Zaporozhye Sich, interrogatory outside the sotnya, participation in various events of hetman court. The working as a Baturyn sotnyk served as an impetus for further career advancement. In the paper we also compare authorities of sotnyk and hetman nobles at that time. Hetman nobles were the low level offices at the residence, who were elected from the Cossack elders' families. They fulfilled the daily orders of the hetman.

In addition, the Cossacks of Baturyn sotnya were a separate military unit under Hetman, and actually acted as scouts or secret messengers.

The article found that the tenures of the hetman and Cossack elders within the sotnya influenced the economic development of the considered administrative unit. Therefore, the economy of sotnya villages mainly formed under the influence of requests from the Hetman court. This was the reason for the formation during the hetman period of I. Samoilovich and I. Mazepa within the sotnya territory of so-called Obmachevo "dvorets", which consisted of rank (state) hetman villages and lands that were within and outside the administrative unit. According to archival materials in these sotnya settlements mention such unusual professions as "wovkogons", that were, hunters who worked for the hetman's kitchen and "palubnyks" serving the hetman's convoys.

Key words: Nizhyn polk, hetman capital, sotnya, Cossacks.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку історичної науки простежуємо зростання кількості праць, присвячених дослідженню історії розвитку окремих адміністративних одиниць доби

Гетьманщини. У статті як об'єкт дослідження розглянемо Батуринську сотню Ніжинського полку, що впродовж періоду свого існування мала особливий статус «столичної» сотні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Натепер ця адміністративна одиниця недостатньо вивчена. До питання утворення сотні, розвитку міста Батурина, сотенних сіл, складу сотенної старшини першим звернувся Олександр Лазаревський у праці «Опис старої Малоросії» [1, с. 252–267]. Вивчаючи приватно-спадкове та рангове землеволодіння козацької старшини Ніжинського полку, розглядала Батуринську сотню Наталія Василенко [2, с. 41–55]. Віктор Романовський, з'ясовуючи питання впливу системи оренд на економіку Гетьманщини, на основі виявленого ним статистичного документа Генеральної військової канцелярії розглянув упровадження їх на прикладі Батуринській сотні [3, с. 4–15]. Віктор Борисенко, вивчаючи соціально-економічний розвиток Лівобережної України XVII ст., неодноразово звертався до розгляду сільського господарства, ремесел і промислів у маєтностях козацької старшини та мешканців Батуринської сотні [4, с. 184, 217]. Уперше на «столичний статус» Батуринської сотні в працях звернув увагу Вадим Дядиченко, аналізуючи особливості існування сотенної структури в системі управління Гетьманщини. Історик указує на дві сотні, які прямо підпорядковувалися гетьману та Генеральній військовій канцелярії, – Батуринську та Глухівську [5, с. 248–281]. Про «столичний статус» у дослідженнях указували також Олександр Путро, Сергій Павленко та Ірина Кривошея [6, с. 52; 7, с. 52; 8, с. 3].

Серед досліджень останніх років варто звернути увагу на роботи Сергія Павленка, який з'ясовував кількість мешканців сотенного центру [9, с. 39–41]. Публікацією джерел по Батуринській тематиці завдячуємо Інні Тарасенко та Юрію Мицику. У дослідженнях ці історики аналізували доробок Олександра Лазаревського, зверталися до розгляду історії населених пунктів сотні, аналізували склад сотенної старшини, склад духовенства [10, с. 364–372]. Водночас публікували архівні матеріали, що розкривають різні аспекти економічного, соціального та політичного життя мешканців адміністративної одиниці. Значні статистичні матеріали, які розкривають соціально-економічний розвиток Батуринської сотні, свого часу опублікував Ігор Ситий у передмові до «Мазепиної книги» [11, с. 100–107]. Також вагомий внесок до дослідження сотні зробили й батуринські історики – Микола Терех [12, с. 406–407], Віталій Мамалага [13, с. 93–100], Наталія Саєнко [14, с. 115–122] та Марина Хармак [15, с. 225–228].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета дослідження – розглянути історію становлення сотні, особливості її самоврядування з появою в сотенному центрі гетьманського осідку, співіснування гетьманської та сотенної влади, особливості вибору сотенної старшини та вплив служби в Батурині на їх подальшу полі-

тичну кар'єру, вплив перебування резиденції на військовий статус, соціально-економічний розвиток адміністративної одиниці, залучивши вже опубліковані матеріали та розглянувши архівні справи XVII – XVIII ст.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Виникла сотня в 1648 р., під час національно-визвольної війни Богдана Хмельницького. Уперше сотня згадується в 1649 р. в складі Чернігівського полку за Реєстром Війська Запорізького, який укладено за умовами Зборівського договору. Тоді сотня налічувала 99 козаків на чолі зі Степаном Окшою. У 1652 р. сотня була перепідпорядкована Ніжинському полку [13, с. 93–95]. За Присяжними книгами 1654 р., у Батуринській сотні мешкала 1391 особа на чолі із сотником Савою Мишуренком (Савелій Михайлов) (тоді до опису ввійшли сотенна старшина, міщани, козаки Батурина і трьох навколишніх сіл: Красного, Митченок та Обмачева) [16, с. 229–243].

Значний вплив на подальший розвиток адміністративної одиниці здійснило розміщення в сотенному центрі в 1669 р. офіційного місця перебування гетьмана, гетьманської столиці. Як відомо, першим батуринським гетьманом був Дем'ян Ігнатович (1669–1672), діяльність котрого спрямовувалася в тому числі й на зміцнення гетьманської влади. У період його гетьманування багато ключових посад у гетьманському уряді займали політичні соратники – особи, з якими гетьман був пов'язаний родинними зв'язками. Довірених осіб від нього обирали не тільки на вищій політичний щабель, а й на сотенні посади. Під значним впливом політики Д. Ігнатовича перебувала батуринська сотенна старшина, яка знаходилася територіально найближче до гетьмана з-поміж інших сотенних урядів. Так, у лютому 1669 р. батуринським сотником обирають Григорія Карповича Коровку-Вольського. Він змінив на посаді Константина Іванова [17, с. 461]. Не відомо, був він політиком чи військовим діячем до того, як став сотником у Батурині, але, імовірно, до обрання на цю посаду вже був знайомий із Д. Ігнатовичем.

У період свого гетьманування саме Д. Ігнатович започаткував традицію підпорядкування батуринського сотника та сотенної старшини безпосередньо гетьману. Це вказує на особливий статус Батуринської сотні. З часів Д. Ігнатовича батуринський сотник міг відправитися з різними дипломатичними дорученнями з гетьманської столиці до Москви. Також Г. Коровка-Вольський у «Статейных списках стольника Самарина и подьячего Емельяна Шестакова» згадується як посланець до гетьмана Петра Дорошенка: «А онъ Демко къ Дорошенку, для присяги же, посылалъ батуринского сотника Григорья Коровченка, и отъ времени межъ себя советъ имели» [18, стовп. 754]. Історики Ю. Мицик та І. Тарасенко називають

Г. Коровку-Вольського наближеною до гетьмана людиною [19, с. 204].

Після усунення від влади Д. Ігнатовича батуринського сотника Г. Коровку-Вольського змінив на посаді Іван Богданович Бутович. На сотенне управління його обирають у 1672 року. Водночас і Г. Коровка-Вольський отримав значне підвищення на посаді. За Конотопськими статтями 1672 р. він згадується вже як генеральний хорунжий: «хорунжий Григорій Карповъ» [17, с. 589]. А в березні 1677 р. його призначають чигиринським полковником для укріплення міста Чигирин, «какъ бы кой часъ весна станеть, тамошніе города нижней и верхней, были укреплены» [17, с. 714]. Високі державні посади Г. Коровка-Вольський продовжив обіймати й за гетьмана Івана Мазепи.

Наступний батуринський сотник Іван Бутович залишився при таких же особливих повноваженнях, що й Г. Коровка-Вольський. Коли його обрали на сотницький уряд, він продовжив відраджень з різними дорученнями від гетьмана І. Самойловича. Так, у 1672 р. Бутович приїхав до Москви з двома грамотами від гетьмана до царя Олексія Михайловича й окольничого Матвія: про затримку в Московії турецьких і волоських купців, узяття турецькими військами Кам'янця, про спілкування Петра Дорошенка із султаном тощо [20, арк. 1–6 зв]. У 1675–1676 рр. він значиться вже як військовий товариш, який привозив листи від Лазаря Барановича та гетьмана Івана Самойловича до Москви [21, стовп. 35, 56, 62]. У 1677 р. Бутович фігурує вже як посланець гетьманський: «Отпуск из Москвы гетманского посланца Ивана Бутовича». [22, арк. 1–8 зв]. Імовірно, поєднувати повноваження сотника та посланця І. Бутовичу було складно, тому він із часом залишився гетьманським посланцем.

Далі з 1675 р. сотницький уряд у Батурині почав обіймати Ярема Андрійович Дніпрянський. Він поєднував обов'язки й сотника, і гетьманського посланця, брав участь у різних урочистих заходах. У грудні 1682 р. батуринський сотник разом зі значним військовим товаришем Іваном Мазепою, охочекомонними полковниками Андрієм Ребриковським і Дмитром Чечелем зустрічали «на подъезде к Батурину» посланців Лопухіна та Шестакова [23, с. 50]. В універсалі І. Самойловича від 5 липня 1684 р. Я. Дніпрянського відправляли з грошовою винагородою до охочекомонного полковника Іллі Новицького з похвалою за вірну службу та винагородою: «на каждого радowego товариша по столко якъ и прошлых летъ грошей...золотых, черезъ умыслного высланого нашего, именно черезъ пана Ярему Андреевича, сотника батуринского, в полкъ вашъ посылам» [17, с. 802–803]. У 1688 р. його призначають полковником найманого сердюцького полку [24, с. 141].

У 1688 р. сотником стає довірена особа гетьмана Івана Мазепи – Дмитро Нестеренко [25, с. 50]. Він був сином понорницького сотника Андрія Нестеренка. Мабуть, уже за гетьманування Івана Самойловича обіймав посади в батуринському сотницькому уряді, бо в 1685 р. він згадується як «гонец Батуринской сотни», який привіз до Москви грамоти від І. Самойловича: «о полученной им гетманом от крымского хана на донцов и запорожцев жалобе и замыслах из запорожцев и донцов чинить нападение на Крым; о неприятельских турецких и татарских поведених» [26, арк. 86 зв]. Будучи батуринським сотником, продовжив виконувати різні доручення гетьмана Івана Мазепи. У 1688 р. Д. Нестеренко та піддячий Щоголев були відправлені в Січ до кошового отамана із жалуванням [27, арк. 1 зв]. У 1696 р. сотник разом із царським указом привіз запорожцям 1000 рублів для побудови морських суден і двісті підвід із хлібом [25, с. 177]. У 1693 р. Д. Нестеренко згадується як «гетманский гонец» і батуринський сотник, що привіз до Москви повідомлення від гетьмана Мазепи: «о тцетно бывших в сорока тысячах крымского войска на Малороссию набегах, о несклонности запорожцев к принятию татарской стороны» [28, арк. 1 зв]. У 1696 р. сотник продовжив привозити грамоти від гетьмана до Москви [29, арк. 1 зв]. У листопаді 1696 р. І. Мазепа відправив Д. Нестеренка з Петром Волошиним до Москви з донесенням до царів про ситуацію на півдні [30, арк. 1 зв]. У 1697 р. Д. Нестеренку гетьман Мазепа довірив бути своєрідним «слідчим»: він мав знайти в м. Ніжині біглих із Москви греків Євстафія Родійського та Юрія Юр'єва [31, арк. 1 зв]. Перебував батуринський сотник у Москві й у 1700 р. У червні того року Д. Нестеренко навіть отримав 350 єфимків винагороди в Москві за «цареградскую его посылку» [32, арк. 1 зв]. Про важливість дипломатичної діяльності й наближеність до гетьмана І. Мазепи батуринського сотника свідчить ще й «поздравительный» лист Федора – поручика польського короля [33, с. 168]. Як указує С. Павленко, Д. Нестеренка гетьман Мазепа залишив для захисту гетьманської столиці в 1708 р. Після штурму міста його схопили і стратили в Глухові [7, с. 53].

Повноваження батуринських сотників у той час можемо порівняти з гетьманськими дворянами. С. Павленко вказує, що гетьманськими дворянами були нижчі чиновники управлінського апарату в резиденції, які комплектувалися зі старшинських родин і виконували повсякденні доручення гетьмана й так перевірялися в надійності, сумлінності, ретельності [7, с. 201]. На думку Ольги Васильєвої, дворян гетьмана можна порівняти з нижчими чинами гетьманського двору, які перебували посередині ієрархічної структури

двору гетьмана. Вони мали багато повноважень: їздили з дорученнями до гетьманських маєтків, збирали податки до гетьманського скарбу (ярмаркові збори), розслідували цивільні спори, реалізували рішення гетьмана стосовно земельних проблем гетьманського двору. Досить часто за правління І. Мазепи і І. Скоропадського дворяни згадуються як посланці до царського двору. Як указує О. Васильєва, служба як гетьманського дворянина могла слугувати поштовхом до подальшого кар'єрного зростання [34, с. 44–46].

Як визначає Ірина Кривошея, у Ніжинському полку фактично існувало два центри управління – полкове місто Ніжин і гетьманська столиця Батурин, місце перебування всіх центральних інституцій. Тоді відбулося фактично перенесення основного центру влади з Ніжина до Батурина. Це легко простежується на прикладі складання присяги на вірність російським царям неурядовою старшиною в 1676 та 1682 рр. разом із гетьманом у Батурині [35, с. 3].

Після знищення Батурина в 1708 р. гетьманською столицею стає Глухів. Але Батуринська сотня залишилася при тих же привілеях, що й за батуринських гетьманів. У 1718 р. адміністративна одиниця не записана з рештою сотень у першій книзі присяги на вірність цесаревичу Петру Петровичу, що укладена в Ніжині. Згадується вона в другій книзі присяги разом із Глухівською та засеймськими сотнями, що відбували різноманітні повинності на «бунчук и двор гетманський» і зберігали за собою адміністративну окремішність і службові привілеї. Присяга відбувалася в Глухові [35, с. 4].

У часи Кирила Розумовського гетьманську столицю з Глухова було повернуто до Батурина. Гетьман також зберіг привілеї Батуринської сотні. У 1750 р., після смерті Олексія Мартиновича Демидовського, батуринський сотницький уряд почав обіймати Дмитро Климентійович Стожок. Він народився у відомій козацько-старшинській родині. Його дід – Федір Стожок, також (у 1713–1732 рр.) був батуринським сотником. Упродовж 1744–1749 рр. Д. Стожок наглядав за ремонтом Київського тракту, мостів і гатей у Київському й Ніжинському полках [12, с. 402].

Але в роки гетьманування К. Розумовського батуринський сотник більше не займався дипломатичною діяльністю, а переважно був задіяний у господарських та адміністративних справах. У 1751 р. гетьман розпочав грандіозне будівництво в Батурині: мали збудувати гетьманський будинок, церкву, публічні будівлі, архів тощо. Для цього була створена «Експедиція Батуринського та Глухівського будівництва», яку очолив архітектор Андрій Квасов. Заготівлею матеріалів для будівництва, наймом майстрів і робітників безпосередньо займався батуринський сотник Дмитро Стожок

[36, с. 66]. Як зазначає історик Сергій Токарев, за дорученням К. Розумовського цей сотник займався наглядом за будівельними роботами. У 1752 р. він брав участь в організації будівництва гетьманського палацу в Батурині та виконанні внутрішніх оздоблювальних робіт. Під час будівництва сотник консулювався з гетьманом щодо конструктивних особливостей та оздоблення майбутнього палацу. Упродовж 1752–1755 рр. Д. Стожок наглядав за будівництвом лісопильні. Крім цього, за наказом К. Розумовського батуринський сотник провів ревізію в межах своєї адміністративної одиниці, метою якої було встановити кількість посполитих і ґрунтів, захоплених у 1726 р. У 1773 р. Д. Стожок залишив посаду сотника та отримав чин бунчукового товариша [37, с. 75–77].

Особливі права й обов'язки мали й козаки Батуринської сотні. Глухівськими статтями 1669 р. було визначено: «гетману и армате быть в Батурине». За дослідженнями Олексія Сокирка, з того часу в гетьманській столиці розміщувалася «штаб-квартира» (осавул, писар, хорунжий, отамани), котру очолював генеральний обозний – головний розпорядник і командир артилерії, а також канцелярія Генеральної військової артилерії [38, с. 38]. Важливим бойовим складником генеральної артилерії були пушкарі та гармаші. Вони паралельно входили до штатів як генеральної, так і полкових артилерій. Фах пушкарів цинився вище, ніж гармашів. Пушкарі були аналогом бомбардирів – рядових із підвищеною кваліфікацією, які вмели заряджати гармату, націлювати її, а також споряджати різні види артилерійських боєприпасів [38, с. 47]. За підрахунками автора, за Генеральним описом Лівобережної України (1765–1769 рр.) найбільше пушкарів Батуринської сотні мешкало в селі Синявка [39, арк. 642–717 зв.]. Водночас населення Батуринської сотні виконували різні повинності на користь генеральної артилерії. Козацькі родини цієї адміністративної одиниці від гетьманської адміністрації часто отримували різноманітні привілеї. Наприклад, у 1726 р. пушкарі Батуринської сотні були звільнені від сплати консистентських зборів [40, арк. 1–4 зв.].

Імовірно, козаки Батуринської сотні працювали «під прикриттям» – супроводжували перевезення гармат під час військових походів. Такі функції поклалися з часів гетьмана І. Мазепи також і на засеймські сотні (Новомлинська, Кролевецька, Коропська, Воронізька та Ямпільська сотні Ніжинського полку), які прямо підпорядковувалися гетьману. Як указує О. Сокирко, практично від початків свого існування козацька артилерія мала при собі відділи прикриття. У дослідженнях історик наводить проект інструкції на сейм 1664 р. Він передбачав утримання особливого найманого полку, котрий би супроводжував гармати в походах і ніс караульну службу при них у мирний

час. У 1723 р. козаки «столичної» Глухівської та «засеймської» Воронізької сотні мали «непрерменно» супроводжувати гармати. Очевидно, така практика вже існувала й раніше [38, с. 49].

Також козаки Батуринської сотні виконували різні доручення від гетьмана, будучи його розвідниками чи таємними посланцями. Так, наприклад, у 1688 р. козак батуринської сотні Роман Проценко згадується як «розвідник» гетьмана І. Мазепи на острові Кодак: «доведываючись о том, каковым способом к тому острову приходил кошевой атаман Григорей Сагайдачной, и с каким благоприсятием принял жалованные вашего царского величества пушки» [41, с. 191–192]. У 1689 р. батуринський козак Кіндрат Соловей згадується як таємний посланець до валаського господаря від І. Мазепи: «а другое письмо послал я из Батурина чрез греченина Илью купца знатного... А при том же Илье послал я казака батуринского именем Кондрата Соловья и приказал есмь дабы он из мультянской земли с листом господаря мультянского каков ко мне отписан будет назад был отпущон чрез которого Соловья и греченин Илья обещался ко мне о всяких ведомостех писать». Але гетьман скаржився, що його посланець зник безслідно й завдання не виконав [41, с. 302–303].

У жовтні 1689 р. І. Мазепа відправляє до кошового отамана лист із таємним посланцем – батуринським козаком Сидором Горбаченком. Тоді керманіч наказував у посланні: «чтоб они свое перемирье з бусурманами мимо воли вашей монаршеской учиненое яко себе непожиточно и христианству вредительно отставили». Після виконання завдання С. Горбаченко у травні 1690 р. повернувся до Батурина [41, с. 357–358]. Інколи козаки Батуринської сотні були задіяні як супроводжуючі царських посланців. У квітні 1691 р. козак батуринської сотні Яким Васильєв для «досмотру и целости» був відправлений разом із піддячим Вніфантієм Парфентєвим із Запорізької Січі до Москви [41, с. 448–450].

На економічний розвиток адміністративної одиниці впливало також і перебування землеводіння гетьманів і козацької старшини в межах сотні. На думку дослідниці О. Васильєвої, вони розміщувалися переважно біля Батурина чи в навколишніх полках і з'єднувалися з містом водними артеріями [42, с. 462]. У період гетьманування І. Самойловича та І. Мазепи на території сотні виник Обмачівський «дворець», до складу якого входили рангові (державні) гетьманські села та землі, які знаходилися в межах і поза межами адміністративної одиниці. Тому економіка сотенних сіл переважно формувалася під впливом запитів із гетьманського двору. Так, наприклад, за описом Генеральної військової канцелярії 1747 року, в селі Обмачеві були «лани, ниви, сінокоси, рибні ловлі, худоба, птиця», які мали забезпечувати

потреби гетьманського господарства [43, арк. 4 зв]. Також у цьому населеному пункті згадуються такі незвичні професії, як «вовкогоні», тобто мисливці, які працювали на гетьманську кухню [44, с. 26–40]. У 1725 р. в населеному пункті знаходилося 48 дворів палубників, які обслуговували гетьманські обози (палуба – великий критий віз), а також 21 двір вовкогонів – професійних мисливців, що ловили гетьманам звірину. Обмачівських вовкогонів було прилучено до Батуринської сотні й уписано в козацький компут лише в 1728 р. [45, с. 165–167, 166].

Часто, крім старшинських володінь, у сотенних селах знаходилися й маєтності мешканців із сотенного центру – міста Батурина. Наприклад, батуринський козак Григорій Бутко в другій половині XVIII ст., за Описом Новгород-Сіверського намісництва, був власником замиського хутора в напрямку с. Обмачева. У такій замиській садибі зручно було розмістити господарство чи виробництво, що було складно зробити в межах самого міста [46, с. 412].

Припинила існування сотня в 1782 р. з ліквідацією полково-сотенного устрою Гетьманщини та запровадженням у Батурині волості в складі Конотопського повіту Чернігівської губернії.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Отже, Батуринська сотня утворилася в 1648 р. та проіснувала до 1782 р. Довгий час у сотенному центрі знаходилася гетьманська столиця. У результаті з 1669 р. було започатковано традицію підпорядкування батуринського сотника та сотенної старшини безпосередньо гетьману й Генеральній військовій канцелярії. З того часу адміністративна одиниця вилучалася з-під юрисдикції Ніжинської полкової адміністрації.

Батуринський сотник прямо виконував різні доручення гетьманського уряду: їздив як посланець від гетьмана з різними дорученнями, брав участь у вирішенні різних адміністративних і господарських питань поза межами сотні, в різних урочистих заходах гетьманського двору тощо. Особливі повноваження покладалися також і на козаків Батуринської сотні: вони служили «розвідниками», таємними посланцями, виконували роль «прикриття» для генеральної військової артилерії, тобто були своєрідним окремим військовим підрозділом для гетьманського полку, до якого входили й «засеймські сотні». Наближеність до гетьманського двору зумовила появу на теренах сотні специфічних соціо професійних об'єднань: «вовкогонів» і «палубничих».

Натепер залишаються невивченими багато статистичних джерел, які розкривають різні аспекти соціального-економічного розвитку адміністративної одиниці. Це й визначає подальші наукові дослідження автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Киев : Тип. К.Н. Милевского, 1893. Т. 2 : Полк Нежинский. 552 с.
2. Генеральное следствие о маетностях Нежинского полка / под ред. Н.П. Василенко. Чернигов : Изд. ред. «Зем. Сб. Черниг. губ.», 1900. 418 с.
3. Романовський В. Документ до історії державного скарбу давньої Гетьманщини. *Український археографічний збірник*. Київ, 1930. Т. 3. С. 4–15.
4. Борисенко В. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. Київ : Наук. думка, 1995. 263 с.
5. Дядиченко В. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. Київ : Видавництво АН УРСР, 1959. 531 с.
6. Путро О. Гетьман Кирило Розумовський та його доба (з історії українського державотворення XVIII ст.) : монографія : у 2 ч. Київ : ДАККІМ, 2008. Ч. 1. 239 с.
7. Павленко С. Оточення гетьмана Мазепи: соратники та прибічники. Київ : Вид. дім «КМ Академія», 2004. 602 с.
8. Кривошея І. Значне товариство військове Ніжинського полку на етапі переходу до сталих чинів неурядової старшини (кінець XVII – перша чверть XVIII ст.). *Сіверянський літопис*. 2015. № 5. С. 3–9.
9. Павленко С. Перепис Батурина 1666 року. *Пам'ятки України: історія та культура*. 2008. № 3. С. 39–41.
10. Мицик Ю., Тарасенко І. З опису Батуринської сотні О.М. Лазаревського. *Сіверянський літопис*. 2014. № 6. С. 364–372.
11. Ситий І. Мазепина книга. Скарбниця української культури : збірник наукових праць. Чернівці, 2002. Вип. 3. С. 100–107.
12. Терех М. Промисловість Батурина доби К. Розумовського (XVIII–XIX ст.). *Батуринська старовина* : збірник наукових праць, присвячений 300-літтю Батуринської трагедії. Київ, 2008. С. 406–407.
13. Мамалага В. До питання про територіально-адміністративне перепідпорядкування Батуринської сотні у 50-ті роки XVII ст. *Конотопські читання* : збірник публікацій за результатами Конотопських читань. Конотоп, 2015. Вип. 6. С. 93–100.
14. Саєнко Н. Козацькі родини Батурина другої половини XVIII ст. за даними Генерального опису Лівобережної України. *Краєзнавство*. 2016. № 1–2. С. 115–122.
15. Хармак М. Винокурний промисел Батурина у XVII–XVIII ст. *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Київ-Глухів, 2016. Вип. 9. С. 225–228.
16. Присяжні книги 1654 р. Білоцерківський та Ніжинський полки / упоряд. Ю. Мицик, М. Кравець. Київ : [б.в.], 2003. 350 с.
17. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687) / упоряд. : І. Бутич, В. Ринсевич, І. Тесленко. Київ ; Львів : НТШ, 2004. 1118 с.
18. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией : в 15 т. Санкт-Петербург : Тип. М. Эттингера, 1877. Т. 9 : 1668–1672. 988 стб.
19. Мицик Ю., Тарасенко І. Опис Батурина в класичній праці О.М. Лазаревського. *Сіверянський літопис*. 2015. № 6. С. 202–217.
20. Російський архів давніх актів. Ф. 124. Оп. 1. Спр. 20. 6 арк.
21. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией : в 15 т. Санкт-Петербург : Тип. братьев Пантелеевых, 1882. Т. 12 : 1675–1676. 874 стб.
22. Російський архів давніх актів. Ф. 124. Оп. 1. Спр. 7. 8 арк.
23. Кочегаров К. Русское правительство и семья украинского гетмана Ивана Самойловича в 1681–1687 гг. Москва : [б.и.], 2012. 224 с.
24. Сокирко О. Лицарі другого сорту. Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669–1726. Київ : Темпора, 2006. 280 с.
25. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків : у 3 т. / ред. кол. : П. Сохань (голова), В. Смолій (заст. голови) та ін. Київ : Наукова думка, 1993. Т. 3. 586 с.
26. Російський архів давніх актів. Ф. 124. Оп. 1. Спр. 18. 86 арк.
27. Там само. Ф. 124. Оп. 1. Спр. 103. 1 арк.
28. Там само. Ф. 124. Оп. 1. Спр. 5. 1 арк.
29. Там само. Ф. 124. Оп. 1. Спр. 47. 46 арк.
30. Там само. Ф. 124. Оп. 3. Спр. 1075. 1 арк.
31. Там само. Ф. 124. Оп. 1. Спр. 33. 1 арк.
32. Там само. Ф. 124. Оп. 3. Спр. 58. 1 арк.
33. Батуринский архив и другие документы по истории Украинского гетманства 1690–1709 гг. / рук. проекта и сост. Т. Таирова-Яковлева. Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2014. 480 с.

34. Васильєва О. Гетьманські дворяни й слуги наприкінці XVII – у першій третині XVIII ст.: порівняльний аналіз. *Гілея*. Київ, 2012. Вип. 66. С. 44–49.
35. Кривошея І. Значне товариство військове Ніжинського полку на етапі переходу до сталих чинів неурядової старшини (кінець XVII – перша чверть XVIII ст.). *Сіверянський літопис*. 2015. № 5. С. 3–9.
36. Бондар О. Батурин: фортифікації та міська структура. Чернігів : [б.в.], 2019. 84 с.
37. Токарев С. Батуринський сотник Дмитро Стожок. *Батуринська старовина* : збірник наукових праць / відп. ред. О. Коваленко. Чернігів : «Десна Поліграф», 2011. Вип. 2 (6). С. 75–77.
38. Сокирко О. Канцелярія і архів Генеральної артилерії Гетьманщини середини XVII – кінця XVIII ст. *Київська старовина*. 2012. № 2. С. 38–50.
39. Центральний державний історичний архів України, місто Київ. Ф. 51. Оп. 1. Спр. 57. 1122 арк.
40. Центральний державний історичний архів України, місто Київ. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 2086. 4 арк.
41. Листи Івана Мазепи. 1687–1691 / упоряд. та авт. передм. В. Станіславський ; відп. ред. В. Смолій. Київ : Інститут історії України НАНУ, 2002. Т. 1. 480 с.
42. Васильєва О. Шептаківська волость в рамках комплексу гетьманських рангових маєтностей (друга половина XVII–XVIII ст.). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2014. Вип. 18. С. 459–474.
43. Центральний державний історичний архів України, місто Київ. Ф. 51. Оп. 3. Спр. 11242. 4 арк.
44. Sergey I. Degtyarev . Materials for the History of the Human Settlements of «Baturyn County»: Hamlet (Selo) Obmachev and Township (Mestechko) Novye Mliny. *Gardarika*. 2016. Vol. (6). Is. 1. P. 26–40.
45. Васильєва О. Палубничі та конюшевці гетьманського двору (друга половина XVII – перша третина XVIII ст.). *Сіверщина в історії України* : збірник наукових праць. Київ ; Глухів, 2012. Вип. 5. С. 165–167, 166.
46. Федоренко П. Опис Новгород-Сіверського намісництва. Київ : [б.в.], 1931. 593 с.